

הקיבוץ

קיבוץ הוא צורת התיישבות שיתופית ייחודית לציונות, ליישוב ולמדינת ישראל, המבוססת על שאיפת הציונות להתיישבות מחודשת בארץ ישראל ועל ערכים סוציאליסטיים - שוויון בין בני האדם ושיתוף כלכלי ורעיוני.

הרעיון שבבסיס הקיבוץ הוא חיים קהילתיים אוטופים – סוציאליסטים, כפי שמתארת הסיסמה "כל אחד נותן כפי יכולתו ומקבל על פי צרכיו – בהתאם ליכולות הקיבוץ".

בשנים הראשונות של ההתיישבות היהודית המחודשת בישראל חברי הקיבוצים שימשו **מכשיר** מרכזי למימוש הציונות ונחשבו לאליטה החברתית של היישוב. חברי קיבוצים היו בעלי תפקידים מרכזיים ביישוב ובהנהגת המדינה ו**תרמו** תרומה מרכזית ל"הגנה" ולפלמ"ח, **סגל פיקוד** הורכב בעיקר מחבריהם. לאחר קום המדינה תרמו חברי הקיבוצים לצה"ל, במיוחד בעשרות השנים הראשונות לקיומו. תרומה זו **התבטאה** במתגייסים הרבים ליחידות **קרביות**, בטייסים ובאחוז מפקדים גבוה **יחסית** לאחוז חברי ובני הקיבוצים באוכלוסייה. גם התרומה לכלכלת המדינה היתה גדולה מאוד יחסית לחלקם היחסי של חברי הקיבוצים באוכלוסיית המדינה.

הקיבוץ הראשון, דגניה, הוקם על שפת הכנרת ב-1909 על ידי קבוצה של 12 חלוצים וחלוצות יוצאי רוסיה. בשנת 1948, שמונה אחוזים מכלל האוכלוסייה (שהם כ-48,000 נפש מתוך 600,000) בישראל גרו בקיבוצים. עם השנים, חלקה של האוכלוסייה הקיבוצית באוכלוסייה הכללית בישראל הלך וירד, ובשנת 2007 **סך** כל תושבי הקיבוצים הגיע ל-119,700 נפש, שהם פחות משני אחוזים מאוכלוסיית המדינה. הקיבוצים כיום שונים מאוד מאשר היו בשנים הראשונות להקמתם.

ראשית הקיבוץ

בסוף המאה ה-19, עם **התגברות** האנטישמיות באירופה, החלה עלייה של יהודים לארץ ישראל. העלייה הראשונה, שהחלה ב-1882, **מנתה** כ-15,000 יהודים בורגנים יוצאי רוסיה שמטרתם היתה לחיות בארץ ישראל ולהתפרנס מחקלאות. הם בנו מושבות **במיון** הברון רוטשילד: ראשון לציון, זכרון יעקב, פתח תקווה ועוד. **האיכרים** היהודים לא עבדו את האדמה בעצמם, אלא העסיקו פועלים ערביים.

בתחילת המאה ה-20 פרצו שוב פוגרומים ברוסיה. פרעות חדשות אלה היוו **תמריץ** לגל נוסף של מהגרים, אך בגל זה, "העלייה השנייה", הגיע דור המייסדים של הקיבוצים בארץ ישראל. בדומה לחברי העלייה הראשונה, רוב אנשי העלייה השנייה **שאפו** להיות חקלאים. הם הגיעו אל מושבת הבי"זים, ראשון לציון, על מנת למצוא שם עבודה. הם **זועזעו** מבחינה **מוסרית** מהדרך שבה חיו המתיישבים היהודים עד אז - היהודים **משגיחים** על העבודה, עובדי האדמה הם ערבים והשומרים הם בדואים. האיכרים היהודים אף לא הראו **נכונות** להעסיק את העולים הצעירים, ש**דרשו** **שכר** גבוה יותר עבור עבודתם.

נסיבות אלו הובילו קבוצה של 12 צעירים אידאליסטים סוציאליסטים להקים בשנת 1909 ישוב **בקצה** הדרומי של הכנרת, על אדמות הכפר הערבי "אום ג'וני". החלום שלהם היה לעבוד עבור עצמם, **ולחשיר** את הקרקע. הם קראו לקהילה שלהם "קבוצת דגניה". זו הייתה הקהילה הראשונה שממנה צמחה בסופו של דבר התנועה הקיבוצית כולה. **חלוצי** דגניה עמדו **בניסיון** הרואי של **הסתגלות** לתנאים הקשים בעמק הירדן, ובנו חברה חדשה על יסוד העבודה העצמית והשיתוף. **התלאות** הפיזיות והרגשיות שהחלוצים עמדו בהם היו **יוצאות דופן** ורבים לא עמדו בניסיון ושובו אל ביתם באירופה.

למרות הקשיים, בשנת 1914 נשארו חמישים חברים בדגניה. קיבוצים אחרים הוקמו סביב הכנרת ובאזור עמק יזרעאל ה**סמוך**. חלק ממיסדי דגניה עזבו בהמשך את הקבוצה על

סיסמה – slogan

בהתאם – according to

יכולת – ability

מכשיר – tool

לתרום, תרמו – to contribute

סגל פיקוד – command staff

התבטאה – was expressed

יחידות קרביות – combat units

יחסית – relatively

סך – sum

התגברות – increase

למנות, מנתה – לספור

להתפרנס – to make a living

מימון – funding

איכרים – farmers

תמריץ – incentive

שאפו – רצו

זועזעו – were shocked

מוסרי – moral

משיגה – to oversee

נכונות – willingness

לדרוש, דרשו – demanded

שכר – pay

נסיבות – circumstances

קצה – end

להכשיר – to prepare

make useable

חלוץ – pioneer

נסיין – test

הסתגלות – adaptation, acclimation

תלאות – hardship

יוצא דופן – extraordinary

סמוך – קרוב

לקדם – to promote

להשתפר – to improve

בקרב – בתוך

בלטו, לבלוט – to stand out

הכשרה – training

ענף – branch, field

כשיר – fit

פרוץ – התחלת

שיא – מקסימום

סמוך – קרוב

קופה משותפת – shared pot

רכוש – property

מחסן – warehouse, depot

הצבעה – vote

משימה – task

תורנות – duty

לבצע – לעשות

מטלה – assignment

מפעל – factory

הורשו – were allowed

ביכורים – first fruit

רפת – cowshed

נח"ל: נוער חלוצי לוחם

גרעין – kernel

מפעל – enterprise

לפרוץ, פרצו – to erupt

משבר – crisis

לנטות, נטו – were inclined

לתמוך – to support

שבר – break, rift

חריף – sharp

פילוג – split

פשע – crime

מחלוקת – דיון, ויכוח

שככה – הפכה חלשה יותר

שילומים – reparations

מנת לקדם את החקלאות והסוציאליזם בקיבוצים החדשים שנוצרו בארץ ישראל באותה התקופה.

בעקבות נפילת האימפריה העות'מאנית בסוף מלחמת העולם הראשונה, ועם בוא הבריטים לארץ ישראל, מצבם של הקהילה היהודית בארץ ישראל והקיבוצים השתפר. אנשי העליות השלישית והרביעית שהגיעו ארצה בשנות ה-20 של המאה שעברה הביאו לפריחת הקיבוצים. בקרב העליות האלה בלטו תנועות הנוער הציוניות הסוציאליסטיות (השומר הצעיר). בניגוד למהגרים אשר הגיעו לארץ ישראל במסגרת העלייה השנייה, חברי תנועות הנוער האלו עברו הכשרה בענפי החקלאות לפני שהיגרו לארץ ישראל והיו כשירים לעבודה.

בשנת 1922 היו כמעט 700 אנשים אשר גרו בקיבוצים בארץ ישראל. עם פרוץ מלחמת העולם השנייה אוכלוסיית הקיבוצים מנתה 25,000 - 5% מכלל אוכלוסיית היישוב. לשיא הגיעה אוכלוסייתם ב-1949, אז היוו 7,5% באוכלוסייה, כמעט 50,000 נפש.

החיים בקיבוץ הצעיר

החיים בקיבוץ בשנותיו הראשונות היו קשים ביותר. העבודה בשדות או ביישובים סמוכים היתה קשה, והחלוצים סבלו ממחלות. היתה קופה משותפת, ולא היה שום רכוש פרטי: בגדים חולקו על ידי מחסן בגדים משותף, ארוחות נאכלו ביחד בחדר האוכל, ואפילו המקלחות היו משותפות. אף על פי שהחלטות העיקריות על עתיד הקיבוץ נעשו בהסכמה או על ידי הצבעה, ההחלטות היום-יומיות לגבי איפה האנשים יעבדו נעשו על ידי ראשי הקיבוץ הנבחרים. חברי הקיבוץ יכלו לקרוא את משימותיהם והתורנויות אותם הם היו צריכים לבצע בדף חלוקת המטלות אשר היה תלוי בחדר האוכל של הקיבוץ. הנשים בקיבוץ עסקו בכל העבודות, כולל שמירה, עבודה בשדה ובמפעלים. גברים, לעומת זאת, לא עבדו במקצועות "נשיים". כך נשארה עבודת החינוך והטיפול בילדים בעיקר ביד הנשים.

הילדים חיו יחד ב"בתי ילדים", שם למדו, אכלו וישנו ללא הוריהם, אלא עם מטפלות ומורים (לינה משותפת). ההורים הורשו להיות רק שעתיים ביום יחד עם ילדיהם, בדרך כלל בשעות אחר הצהריים בלבד. חברי הקיבוצים התנגדו לאורח החיים היהודי האורתודוקסי אליו השתייכו הוריהם, והיו ברובם אתאיסטים – וסוציאליסטים. עד שנות ה-70 לא היו בתי כנסת ברוב הקיבוצים. למרות זאת, חגגו את כניסת השבת בארוחה חגיגת עם מפות לבנות ופרחים. רוב חברי הקיבוץ לא עבדו בשבת, ואילו שכן, לקחו "שבת" באמצע השבוע. כל החגים נחוגו בסימן חקלאות ולא עם סמלים דתיים. כך בפסח הוקראה הגדה על חג האביב, ובחג השבועות הובאו "ביכורים" מהשדות החקלאיים, הרפת וכן הוצגו התינוקות הקטנים שנולדו במשק. באמצע שנות ה-50 החלו לקום גם קיבוצים דתיים וקיבוצי נח"ל, שנבנו מ"גרעינים" של צעירים עירוניים שרצו לקחת חלק במפעל ההתיישבות.

וויכוחים אידאולוגיים

במהלך השנים פרצו בקיבוצים כמה משברים אידאולוגיים קשים.

- בראשיתם, האמינו רוב חברי הקיבוץ באידאולוגיות סוציאליסטיות ואפילו בקומוניזם. בשנות החמישים המוקדמות, עם התפתחות המלחמה הקרה, ממשלת ישראל ודוד בן גוריון נטו לתמוך בארצות הברית. בקיבוצים היה שבר אידאולוגי קשה. היו חברים שתמכו במדיניותו של בן גוריון, והיו שחשבו שצריך להמשיך ולתמוך בברית המועצות. הוויכוח היה כל כך חריף שהוא גרם לפילוג: חלק מהקיבוצים התחלקו ל-2, ובאחרים היה מעבר חברים מקיבוץ אחד לקיבוץ אחר. כאשר הגיעו ידיעות לישראל על פשעיו של יוזף סטאלין כלפי היהודים, המחלוקת שככה, אבל הקיבוצים כבר לא היו מאוחדים כבעבר.

- מחלוקת נוספת בתוך התנועה הקיבוצית הייתה השאלה לגבי קבלת שילומים מגרמניה המערבית לאחר השואה. בסופו של דבר, רוב הקיבוצים, הסכימו שחברים ניצולי שואה יזכו לשמור חלק קטן מהכסף של השילומים לעצמם.

expansion – הרחבה
leisure – פנאי

struggle – מאבק
gradually – בהדרגה
accompanied by – מלווה
חלה – היתה
תחושה – הרגשה
determination – קביעה

status – מעמד
improvement – שיפור
was perceived – נתפס
promoting – מקדם
goal – יעד
sympathetic – אוהד
loan – הלוואה

תולדות – היסטוריה
preferred – מועדף
conduct, behavior – התנהלות
to sink – שקעו, לשקוע
debt – חובות
אדיר – ענק
to overcome – להתגבר
recovery – הבראה
complex – מורכב
character – אופי

privatization – הפרטה

budget – תקציב
affected – מושפע
משרה – תפקיד

once in a while – מדי פעם

attribution – שיוך
asset – נכס
property – רכוש
stock – מניה
productive – יצרני

מחפש, לחפש – to search

רוב השילומים הועברו לקופה המשותפת ושימשו לבניית והרחבת הקיבוץ ולפעילויות פנאי בקיבוץ.

- עם השנים, חילופי הדורות, מאבק הנשים על מקומן בקיבוץ, ועוד, עברו רוב הקיבוצים מלינה משותפת ללינה בבית המשפחתי. גם שינוי זה, למרות שקרה בהדרגה, היה מלווה במאבקים ומחלוקות אידאולוגיות.
- במשך השנים חלה ירידה בתחושת ההזדהות של החברים עם הקיבוץ ומטרותיו. היו עוד וויכוחים רבים על דרכו של הקיבוץ, ביחס לתפקיד המשפחה בקביעת החינוך, קבלת מתנות מקרובים מחוץ לקיבוץ, תמיכה בעולים חדשים שהגיעו ארצה, ועוד ועוד.

שינויים במעמד הקיבוץ

הקיבוצניקים נהנו משיפור הדרגתי ברמת חייהם בשנות ה-50 וה-60. בשנים אלה קמו הרבה קיבוצים בפרפריה ובאזורים שליד גבולות המדינה והם תרמו לא רק לכלכלת המדינה אלא גם לביטחונה. הקיבוץ נתפס כמקדם ערכים ויעדים לאומיים וזכה ליחס אוהד של החברה הישראלית. הדבר בא לידי ביטוי בכנסת: בשנות ה-60 4% מהאוכלוסייה הישראלית היו חברי קיבוץ, אבל חלקם בכנסת היה 15%. ההנהגה גם תמכה מאוד בקיבוצים ובכלכלתם. הקיבוצים קיבלו מהמדינה קרקעות לחקלאות והלוואות פיתוח בתנאים מאוד נוחים.

ב-1977, לראשונה בתולדות המדינה, נבחרה ממשלה בראשות מפלגות הימין. הממשלה החדשה הנהיגה כלכלה קפיטליסטית, והיחס המועדף שהקיבוצים קיבלו עד אז נפסק. בנוסף, האינפלציה במשק עלתה מאוד, ורבים מן הקיבוצים לא שינו את התנהלותם הפיננסית. כתוצאה מכך שקעו הקיבוצים בחובות אדירים, שלא יכלו להתגבר עליהם. בעזרת תוכנית הבראה ממשלתית מורכבת, עברו הקיבוצים תהליכים כלכליים קשים, והחזירו למדינה חלק מחובותיהם וחלק מהאדמות שקיבלו מהמדינה. בשנת 2010 הוכרז רשמית על סיום התהליך. למשבר התלוו בחלק מהקיבוצים גם משברים חברתיים ודמוגרפים, ואלו גרמו לשינוי באופיים של הקיבוצים.

מה קורה בקיבוצים היום?

שינויים גלובליים ולאומיים ומשברים פנימיים גרמו עם השנים לירידה בתחושת ההזדהות של החברים עם הקיבוץ ומטרותיו. לאחר המשבר הכלכלי הקשה בתחילת שנות ה-80 הוחלט בקיבוצים לעבור תהליך הפרטה בשלושה שלבים:

- הנהגת שכר דיפרנציאלי: לא עוד "כל אחד נותן כפי יכולתו ומקבל כפי צרכיו", אלא רוב חברי הקיבוצים מקבלים תקציב דיפרנציאלי אשר מושפע מהמשרה אותה הם ממלאים.
- הפרטה של שירותים: במשך השנים חלק גדול מהקיבוצים הפריטו מדי פעם שירותים שונים, כך שחברים ישלמו מתקציבם האישי על ארוחות, כביסה וכו'. בראשית שנות ה-2000 היו כבר קיבוצים אשר הפריטו גם את שני השירותים שנחשבו פעם כ"קודש הקודשים" - החינוך והבריאות.
- שיוך נכסים - העברת חלק מנכסי לבעלותם של החברים. סוג אחד של רכוש הוא הדירות בהן מתגוררים החברים וסוג שני של רכוש הוא כעין "מניה" בחלק היצרני של הקיבוץ. יש רבים, מחוץ לקיבוץ ובתוכו, הטוענים ששינויים אלו הם סופו של רעיון הקיבוץ.

למעשה, אין היום שני קיבוצים הנמצאים בתהליך שינוי כלשהו אשר דומים אחד לשני בכל הפרמטרים. בכל קיבוץ קיים מודל שינוי אחר וכל קיבוץ מחפש לעצמו פתרונות שיענו על צרכיו הייחודיים.

מגוון – diverse

שיתופי – cooperative
אורח חיים – סגנון חיים

דפוס – pattern, style
מכונן – founding, constitutive
דוגל – supports, espouses
מידה – extent

עירוני – municipal
תחום – domain, area

משימתי – mission-based
לשאוף – to aspire

נותרו – נשארו
חוסס – bubbly, lively

הקיבוצים של היום **מגוונים**, ומתחלקים לקבוצות שונות:

- **קיבוץ שיתופי** - קיבוץ אשר משמר **באורח חיי** מערכות חיים שיתופיות. (בדומה לקיבוץ המסורתי)
- **קיבוץ מתחדש** - **דפוס** התיישבות קיבוצי שאינו מבוסס במלואו על הערכים **המכוננים** של הקיבוץ, אבל **דוגל** בשוויון בין החברים יחד עם **מידה** רבה של הפרטה. בשנת 2011 193 קיבוצים (73%) הגדירו את עצמם כ"קיבוץ מתחדש", 62 קיבוצים (23%) כ"קיבוץ שיתופי" ו-9 קיבוצים (3%) מתנהלים על פי "מודל משולב".
- **קיבוץ עירוני** - יישוב המתקיים בתוך **תחומי** יישוב קיים (עיר) ומקיים אורחות חיים של יישוב נפרד ושיתופי. חברי הקיבוץ העירוני עובדים ותורמים לחיי החברה והכלכלה באיזור מגוריהם.
- קיבוצי מחנכים: אלו קבוצות החיות בקהילות נפרדות (קיבוץ נערן או בתוך ערים וקיבוצים קיימים. הן מבוססות על אידאולוגיה של "תיקון אדם – תיקון עולם": יצירת קהילה **משימתית-חלוצית**, **השואפת** להוביל בתחום החינוך באזור, ולהיות מוקד תרבותי ורעיוני לצעירים רבים, לצד פיתוח אורח חיים שיתופי ושוויוני. רוב חברי קיבוצי המחנכים הם בוגרי תנועות הנוער השונות. יש היום יותר מ-100 קבוצות כאלו, כל אחת בת 30-40 חברים.

בשנת 2012 חיו כ-141,000 נפש ב-274 קיבוצים, מהם רק 70 **נותרו** שיתופיים. הקיבוצים היום מהווים פחות מ-2% מהאוכלוסייה בישראל, אך עדיין מייצרים כ-40% מהחקלאות. הקיבוצים של היום מושכים אוכלוסייה של משפחות צעירות המחפשות חיי חברה **תוססים** וחינוך טוב לילדיהם.

מאה שנים לקיבוץ הישראלי

בבקשה לקרוא את הטקסט ולענות על השאלות:

1. על איזה ערכים מבוסס הקיבוץ?
2. מה משמעות הסיסמה "כל אחד נותן כפי יכולתו ומקבל כפי צרכיו", מבחינה כלכלית, מבחינה חברתית?
3. מה היה שונה בין אנשי העליה הראשונה והשניה? מה לא אהבו אנשי העליה השניה בהתנהלות המושבות?
4. מי היה הקיבוץ הראשון? מתי הוקם? כמה אנשים היו בקבוצה? מה אתם יודעים על המצב של הקיבוץ הזה היום?
5. מה קרה לאוכלוסית הקיבוצים במהלך השנים 1920-1950? האם מגמה (trend) זאת נמשכת עד היום?
6. תארו את החיים בקיבוץ בשנים הראשונות.
7. איזה בעיות היו בקיבוצים בשנות החמישים. על מה היו וויכוחים?
8. במה שונה הקיבוץ בשנות ה-2000 מהקיבוצים של תקופת הקמת המדינה?

עבודה נעימה.